

МИКОЛА СТЕПАНЕНКО
(Полтава)

ОЛЕСЬ ГОНЧАР І БОРИС ОЛІЙНИК: ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ ДІАЛОГ

Ключові слова: щоденник, публіцистика, діалог.

Про Бориса Олійника як поета в «Щоденниках» Олеся Терентійовича Гончара вміщені куценькі нотатки. Рясніше сказано про нього як учасника різних літературних і громадських дійств, на яких він завжди виступав «з блиском, з душею», «чемно, тактовно, з полтавським гумором», а ще більше приділено уваги його всесоюзному депутатству, політичній діяльності в період горбачовської перебудови й на нелегкому початковій доби української незалежності.

Олесь Гончар у телепередачі, присвяченій 50-річчю від дня народження Бориса Ілліча, досить влучно схарактеризував постать ювіляра: він – «поет не з крикливих. Він поет із глибоких» [3, т. 3, с. 69] (Надалі вказуватимемо лише дату запису. – М.С.), тих, хто має негучний голос, але читач учуває поетичну міць у його слові, бо воно всуціль пройняте правдою, а справжня сила, відомо всім, не потребує лементу, крику [там само]. Олійник – з когорти найвідважніших шістдесятників. У час, коли хрущовську відлигу заступала нова репресивна хвиля, яка «благословила» арешти інакомислячих, він сміливо заявив про страшні вади двадцятого віку, подав викривальну «формулу суспільства кінця шістдесятих» [7, с. 8]:

*Двадцятий вік відважно і громово
Старих богів розвінчує на стінах.
Зате перед новими – по-новому
Демократично повза на колінах.
А сфінкси, як завжди, ховають тайну
У сардонічнім обрисі губів...
І взагалі, коб не було рабів,
Цікаво, чи з'явилися б тирани?*

Олесь Терентійович порівнює Бориса Ілліча зі стоколосом, який росте поміж ріденьких колосочків, радіє, що Україна має письменника такого високого художнього рівня й широкого громадянського діапазону, справжнього сподвижника на літературній ниві, який «з блиском виграв свій поетичний матч у тих, хто ладен був би його без солі з'їсти», що полтавські чорноземи «за будь-яких кліматичних умов не втомлюються родити майстрів нашого слова» [29 квітня 1982 р.]. Гончар написав передмову до ювілейного двотомного видання лірики, яку назвав «Читаючи Бориса Олійника» (див.: [2]). У ній акцент зроблено на таких важливих моментах життя і творчості поета: він прийшов у літературу від землі шанованих у всьому світі Котляревського й Гоголя, з країв, де у великій пошані «Кобзар» геніального Шевченка й безсмертна народна пісня, що наклало на нього відповідні творчі та громадські обов'язки. Олійник їх успішно й сумлінно виконує впродовж багатьох літ. Найсильнішими мотивами творчості митця, «чие ім'я, поряд з іменами Василя Симоненка, Ліни Костенко, Івана Драча, Дмитра Павличка, Віталія Коротича, Миколи Вінграновського та ще багатьох

їхніх ровесників, позначає творчі звершення того бурхливого, щедро обдарованого покоління, яке разом із старшими письменниками забезпечило українській літературі ... довготривале і нині цілком відчутне піднесення», – є синівська вірність рідній землі, уславлення великих українців, які «йшли на кривду з праведним мечем, нерідко забуваючи кольчуги». Борис Ілліч вельми цікавий і часто неординарний тим, що торкається одвічних філософських проблем і вміє по-своєму оригінально інтерпретувати їх, причому в кожному його творі «пульсує жива думка, слово поета ясномовне, з пругким інтелектуальним та емоційним наповненням». Олесь Терентійович у цій статті, як і в ювілейному телеінтерв'ю, вирізняє таку рису Олійника, як скромність у ставленні до своєї особи. Йому чужа манірність, він не «якає», не самозамилюється, а вдається зазвичай до самоіронії, і це викликає симпатію в усіх, хто дослухається до його голосу, хто вдумливо проникає в такий багатий і такий мудрий простір його думок та поглядів:

*Я прийду сюди аж ген із того досвітку
Хлопчаком у полинялому картузику,
І розтане сивий іней мого досвіду.
У завулку, що гучить мені, як музика.*

Твори, які подарував поет людям, не залишають їх байдужими: «Цей негучний, часом аж стихшений голос, виявляється, здатен глибоко проникати в людські серця; щирий поетичний розум автора будь-де здатен контактуватись, внутрішній неспокої поета шораз передається читачам і слухачам, мовби запрошуючи їх до співпереживання, закликає спільно дошукуватись важливих істин життя» [2, с. 6-7]. Таким щедрим на розумну думку й невідкупні емоції був Борис Олійник, коли по-своєму артистично читав на франківському вечорі вірш про дощ у Нагуєвичах. Як видно зі щоденників, не все сподобалося Гончарові на тому дійстві, а що ж до виступу Олійника, то він, на його переконання, найкраще сприйнявся й запам'ятався всім, хто прийшов на зустріч із Великим Каменярем. Однослівним окличним реченням «Поет!», яке з'явилося в нотатці від 30 вересня 1981 року, виражено захоплення митцем, передано шанобливе ставлення до нього, віру в силу його чарівного слова.

Для Бориса Олійника Гончар – самобутній письменник, що має ні з ким не схожу поетично піднесену, зачаровану людською добротою інтонацію – суто гончарівську інтонацію; повістяр, якому притаманний особливий ритмічний лад і окремої фрази, і всієї архітектоніки твору, – знову ж таки суто гончарівський інтонаційний ключ. До того ж, він – і це воістину неперехідна вартість – мудра від природи людина, яка не забронзовіла від влади та слави й на все життя залишилася сама собою, не відступила від принципів, які сповідувала. Про цю чесноту знав не лише Борис Олійник, вона відома не тільки вузькому колу літераторів та шанувальників красного письменства, а й широкій громадськості. А вона, громадськість, прискіпливо ставиться до тих, кого обирає своїми проводирями, відразу помічає їхні найменші промахи. Олесь Гончар чесно проніс свій земний хрест, у народній пам'яті він навічно залишиться світлим і святым.

Заслужують на велику увагу дві статті Бориса Олійника про Гончара: «Вартість неперехідна...» і «Від кореня народного», які пов'язані між собою за змістом і жанровою будовою, власне, друга продовжує, доповнює, а в окремих місцях дублює, частково або повністю видозмінює першу. Вони побудовані на біографічній основі, містять у собі елементи інтерв'ю, у якому автор-письменник перебирає на себе ще й роль журналіста, гордо заявляючи, що виконує відповідальне завдання газети і йде

на зустріч не з ким-небудь, а із самим Олесем Гончаром – людиною, котра щомісяця отримує сотні листів, засідає в численних комісіях і комітетах, має за плечима низку романів, повістей, есе, оповідань, що витримали сотні видань багатьма мовами світу. З обов'язком журналіста Борис Ілліч успішно справився (ще б пак – це ж фах Олійника) і водночас новою гранню вияскавив свої письменницькі можливості, щедро пересипавши інтерв'ю соковитою мовою, прикрасивши його вставленими епізодами, які допомагають збагнути феномен творчості повістяра-земляка, «знакомитого сусіди», з яким «плечем до плеча. Межують», митця, який ніколи не легковажив своїм ремеслом, не бавився ним, не зраджував «високі традиції свого цеху». Цікавий спостережний пункт обрав Борис Ілліч: він споглядає Гончара з різних часових і духовно-інтелектуальних високостей: як простий учень, для котрого доробок цього письменника був, як і для всіх інших українських школярів, «об'єктом вивчення у своїй класичній непорушності та хрестоматійній недоторканності», і як колега, з яким од дистанції офіційності наблизився на відстань потиску руки. Важливе й цінне те, що, odkриваючи Олеся Терентійовича «не одразу, а поетапно, в міру просування по вибоїстій дорозі досвіду», метаморфози в бік знецінення, осуду об'єкта пізнання не відбулося (а як же часто це трапляється!). Сталося інше – протилежне: що глибше занурювався юний і вже зрілий Олійник у художній світ Гончара, у його творчу лабораторію, то щодалі більшою повагою та щирішою симпатією проймався до нього [6, с. 93].

Стосовно біографічних відомостей, поданих у статтях, то це поворотні, етапні віхи на шляху становлення Гончара як письменника, ті життєві епізоди, які послужили канвою його творів (зокрема, романів «Прапорonoсці» та «Людина і зброя»), перетворилися в окремі максимально наближені до реальності сюжетні лінії: робота в козельщинській райгазеті, навчання в Харківському технікумі журналістики, Харківському університеті, воєнна одісея в складі студентського батальйону, нелегка служба в мінометній роті тощо. Журналіст Олійник вибудував у своїй публіцистичній розвідці цікавий діалог, із якого читач довідається, як ставиться Олесь Гончар до слави та похвали, до науково-технічної революції, чи важко йому працюється, чи думав у воєнне лихоліття про рік двохтисячний, як оцінює свої романи, повісті, новели, оповідання, чи має улюблені власні твори. Усі відповіді чіткі, аргументовані, бо ж говорить людина, «що мислить державними масштабами, бо в особі Гончара гармонійно поєднуються талант письменника і громадянина» [6, с. 104]. Цінним доважком до думок, висловлених Олесем Гончаром, є коментарі Бориса Олійника – також переконливі і свіжі. Він уміє вплітати інтертекст у текст, єднати пряму, непряму, невласне-пряму мову й домагається належного стилістичного ефекту, гармонійного викладу.

У статті, присвяченій «відомому майстрові... словесності» Гончару [5, с. 121], вкраплено ваговиті розмірковування про мову творів письменника. Олесь Терентійович констатує Олійник, особливо близький до Павла Тичини тим, що ніколи не вдається до експромту, а з найвищою мірою відповідальності ставиться до кожного слова, дихає ним, відчуває його «на вагу, колір, смак» [5, с. 132]. Гончарівській фразі властивий неповторний тембр, вона розлога, «тече десь аж за голубий серпанок марева, але не губиться, не гасне, а перевисає за обрій» [6, с. 100]. «Прапорonoсці», «Людину і зброю», «Циклон», «Собор», «Тронку», «Твою зорю» Олійник сприймає як щось незбагненне, таємниче, щось таке древньопервородне. Цю магію не відчує хіба що абсолютно глуха або зовсім байдужа до мистецтва людина. Притаманним Гончарові мовним даром наділені не всі письменники. Борис Олійник з тих, хто за вмінням досконалого володіння словом стоїть близько біля Олеся Гончара. Є всі підстави твердити, що його мовна практика, як і патріархова, утаємничена й одухотворена, низько

заземлена і водночас високонебесна. Отож, можна з повним правом говорити і про суто олійниківський поетичний тембр. Найприкметніша його риса – урочистість, яка досягається вмільим використанням старослов'янзмів, семантико-стилістичний спектр яких досить розлогий: від якнайскравішої патетики до кепкування, глузування, іронії, їдкої сатири.

Якщо в дослідженні «Вартість неперехідна...», опублікованому 1977 року, Борис Олійник різнобічно характеризує «першу любов» Олеся Гончара – роман «Прапорonosці», що писався «по гарячих слідах, прямо з оригіналу, рукою солдата, який пліч-о-пліч зі своїми майбутніми героями ішов трудними дорогами війни» [6, с. 101], і лише побіжно згадує про такі полотна, як «Людина і зброя», «Циклон», «Перекоп», то в праці «Від кореня народного», яка прийшла до читача через 10 літ – 1987 року, він глибоко аналізує, крім відомої всім трилогії – «Альпи», «Злата Прага», «Голубий Дунай» – про визвольну місію нашої армії, «Тронку», «Твою зорю» і – «Собор». Про останній роман, за який власть імущі надавтором учинили багаторічну справжню розправу, сказано сильно: він зазвучав наймогутнішим дзвоном, що «застерігав від небезпеки духовної засухи» [5, с. 128]. «Твоїй зорі» в статті приділено найбільше уваги через ту причину, що критика ще не встигла на той час визначити місця твору в доробкові митця і в літературному процесі загалом.

Одесь Гончар занотовує в щоденниках 19 січня 1980 року, що з виходом «Подорожі до Мадонни» («Твоїй зорі») його одним з перших привітав земляк Борис Олійник: «Коли дзвонив (Олійник. – М. С.), почувись шуми, якісь перебої:

– А це вони підключають «слушачку», – пояснює в трубку він (Гончарові. – М.С.), – хочуть почути, що я скажу про роман. Так от записуйте (звертається він до «тих»): маємо високоідейний, високогуманний, світового класу твір...» Борис Ілліч підготував також рецензію на цей роман, на яку частенько покликаються літературознавці. Коли по радіо передавали уривки з «Твоїй зорі», читаємо щоденниковий запис від 11 червня 1980 року, то вступом дали її – «глибоку змістом, блискучу формою».

Якщо мова зайде про найважливішу оцінку Борисом Олійником життєвого й літературного подвигу Олеся Гончара, то вона, на наш погляд, зосереджена в таких рядках статті «Від кореня народного»: «Олеся Гончара я знаю давно, не одне десятиліття. Мав можливість спостерігати його в різних ситуаціях і за різних обставин: за державною трибуною, в колі добрих друзів, в екзальтованій атмосфері студентської аудиторії і розважливій тиші сільського клубу, в діловому гулі засідання Президії Спілки письменників, на прийомах зарубіжних гостей з усіма належними в такому випадку протокольними умовностями. І жодного разу він не «зрадив» тому ідеалу, який склався в моїй свідомості ще зі шкільної лави.

Рівний, з усіма уважний і ввічливий, він ніколи не допускає фамільярності зі свого боку і всією своєю суттю не допускає цього стосовно себе. З ним, однак, кожен почуває себе впевнено і надійно. Він не сковує своїм авторитетом ініціативи, дає просторінь жартам, вміє непомітно підтримати свого колегу» [5, с. 125-126].

Не можна не згадати й того, що 1988 року Олійник написав прозово-поетичну посвяту «Олесеві Гончару». 70-літньому художникові слова він радить перепочити з дальніх доріг, позаяк натрудився той за своє життя, на яке посягла підла й метка куля не тільки ворожа, а й «послана від свояка», яке зі страшною силою захмарював «тридцять третього голод», яке нестерпно болить солдатськими ранами, що рубцюються з часом, але не гояться, а, буває, і кровоточать. Філософія буття така, учить колишній шістдесятник патріарха літератури, що «землю береться дідівський дубовий поріг», а змінити цього плину нікому не під силу. Однак й «приставати на тім, що в минулім

було» аж ніяк не варт, бо ж чекає нас усіх день грядущий, нам «назустріч – малеча, розкриливши руки у лет», і їй треба вчити і чужого научатись, й свого не цуратись. Потрібно «не скиглити в палатах, а йти на манкурта в багнет. Інакше зітлієш в комфорті, безплідно розпавшись на попіл, який навіть кури не приймуть у свій немудраций помет». Ми всі колись будемо «у пам'яті світить, як ветхий завіт передсвят», а коли ще топчемо ряст, то маємо (ні – повинні, ба навіть зобов'язані!) зі своїх напружених рамен долю державну перекладати на загонисті та молоді плечі – «ще ... не вельми тверді», гартувати їх, щоб витримали важку ношу, не схилилися ні перед якими випробуваннями-лихоліттями.

Борис Олійник уважав за честь і обов'язок бувати на гончарівських літературних вечорах, брати участь у роботі читацьких конференцій за «Прапороносцями», «Людиною і зброєю» та іншими творами, висловити свою думку про фільм «Олесь Гончар. Штрихи до портрета», поставлений Роланом Сергієнком. На всіх цих заходах він не був пасивним слухачем або глядачем, а завжди виступав, говорив розумно і красиво, розкривав такі риси творчості улюбленого майстра слова, які не помічали інші дослідники. Часто траплялося, що Борис Ілліч, виголошуючи слово про письменника Гончара, читав свої вірші і створював затишну, родинну атмосферу. Олесь Терентійович називає такі миті спілкування «зустрічами з частками нашого народу» і з радістю повідомляє, що повертався з них «наснаженим, сповненим віри» [25 березня 1981 р.].

У житті Олійника Гончар зіграв неабияку роль. Те, що Борис Ілліч став академіком, заслуга й Олесь Терентійовича. Останній надіслав президентові Академії наук Української РСР Борису Патонові такого листа-клопотання:

«Дорогий Борисе Євгеновичу!

Одеський університет звернувся до мене з проханням підтримати кандидатуру поета Бориса Олійника, якого філологи університету пропонують обрати в дійсні члени Академії наук УРСР.

Борис Олійник – визначний діяч нашої культури, користується заслуженим авторитетом на Україні і в братніх республіках Радянського Союзу. Його високоталановита поетична творчість, пристрасна публіцистика, глибокі літературознавчі дослідження сучасного літературного процесу дають підстави й мені приєднатися до думки науковців Одеського університету. Обрання Бориса Олійника до складу Академії відчутно посилює наше відділення гуманітарних наук.

З глибокою пошаною

Олесь Гончар.

26.XI.1987» [1, с. 283].

Автор «Щоденників» доклав немалі зусилля, щоб за збірку «Стою на землі» Олійникові була присуджена Державна премія СРСР у 1975 році. За цю нагороду Гончарові довелося добре повоювати. Передпочатком роботи сесії Ленінського комітету Георгій Марков відверто й цинічно буркнув йому: «С Олейником, к сожалению, ничего не получается... От Украины проходит Гуляев...» [24 жовтня 1975 р.]. Україножери, зафіксував у «Щоденниках» Олесь Терентійович 23 жовтня 1975 року, не можуть змиритися, аби премію одержували українці, тому й пускають чутки, що поета Олійника нібито мало хто знає, що його частенько плутають зі Степаном Олійником, що автор мультфільмів Хитрук (якого Олексій Баталов називає «нашим Діснеєм», «майстром

незрівнянним») мовбито талановитіший від Олійника. Це все переповнило чашу терпіння Олеса Гончара: «Довелось встати, – продовжуємо цитувати діарійну нотатку від 23 жовтня 1975 року, – й, нервуючись та заїкаючись від обурення, пояснювати, що він (Баталов. – М. С.) просто невіглас, бо знає лише одну книжечку поста (якщо знає), та й то в недосконалих перекладах, і що питання з Олійником для нас має значення принципове, що воно важливе для розвитку всієї української літератури. І що Україна вже десять років не мала в Комітеті ніяких премій. І що, нарешті, це образливо й безтактовно ось так зіштовхувати лобами представників різних видів мистецтва». Прямолинійна мораль Гончара вплинула на присутніх: кандидата Олійника залишено в списку для голосування, а наступного дня він стає лауреатом. «Оце й вам ляпас, шановний езуїте Георгію Марков, – такий вирок винесено в щоденниках наступного дня – 24 жовтня, – воно, бач, обернулося зовсім не по-вашому, товаришу езуїте».

Може декому видатися, що взаємини, які склалися між Гончаром та Олійником, мають меркантильний характер (а як по-народному, то: хвалять, мамо, хвалять нас, Ви – мене, а я – Вас). Ні, ні і ще раз ні: про своєкорисливість не може бути й мови, про похвалу й говорити не доводиться. У кожного з них мимовільно, природно виникла потреба захистити, окрилити побратима по перу, який йому духовно близький, який дорогий його серцю, чії думки він поділяє. Мало місце й інше, про що йтиметься далі, – Олесь Терентійович і Борис Ілліч могли сперечатися, критикувати один одного, коли їхні погляди не збігалися, коли стояли по різні боки ідеологічних, політичних чи будь-яких інших барикад. Це звичайні речі, так і має бути, бо ж в основі того або того поступу – єдність і боротьба протилежностей. Звісно, за умови, якщо дискусії, непорозуміння не набувають мстивого, ворожого, агресивного характеру й не перетворюються в таку собі «кайдашеву сім'ю».

Цінує Олесь Терентійович Олійника й за те, що вмів майстерно та сильно давати ляпас нищителям української культури. Добре це йому вдалося зробити у виступі на з'їзді в Москві (2 липня 1986 р.). Виголошене на форумі пристрасне слово надрукувала «Літературная газета». У ньому Борис Ілліч закликає пам'ятати уроки правди, не забувати минулого, дбати про сучасне. До першочергових завдань, над якими, на його переконання, має працювати суспільство, слід віднести охорону природи й мовного середовища, повернення етнопам'яті. Олійник – один із небагатьох, хто заговорив про згубну роль кар'єризму, який нівелює наші морально-етичні традиції, уповільнює, повертає в недемократичне русло наш суспільно-політичний розвиток. Згадано у виступі й про «Собор» Олеса Гончара, названо його найвидатнішим твором сучасності, що відбиває подих епохи, розкриває її слабкості і вказує на шляхи, які ведуть до духовного, морального, фізичного употужнення окремої людини, нації і всієї планети загалом. Цей роман протиставлено надиктованим на диктофон романам та довгим поемам, які читають одиниці або про які й зовсім ніхто нічого не знає. Ці художні «шедеври», як не парадоксально, відзначені високими літературними нагородами, що є несправедливо й неморально. Велике наше лихо, на думку Бориса Олійника, в тому, що на радянському просторі занепадає рідне слово, і це тоді, коли всі так заплодливо славлять багатонаціональну літературу, многоголосо заявляють про її свободу. Обрана стратегія є помилковою, вона, зрештою, перечить національній політиці партії. До такого висновку Олійник прийшов ще раніше, в кінці 60-х, коли намагався протиставити в поемі «Рух» (1968 рік) безликого, «безтілесного, гіпертрофованого, на людину схожого і не схожого» «Всесвітнього Громадянина», людині, яка понад усе шанує свою батьківщину, тримається праотчого порога, бачить будучину дітей своїх у власній державі, а не в штучно змодельованій світовій спільноті, де не буде національних, мовних та інших відмінностей.

– Ах, ці стріхи та, ах, ці вишеньки,
Ах, ця бариня-гопачок!
Осточортіли, яко вишивки
Прапрабабиних сорочок!

Досі носяться з пуповиною,
Хутірський надбавши склероз:
Ті – «під вербами та калиною»,
Ті – «под сенью белых берез».

Ця обмеженість території –
Колодковий консерватизм!
Черепок знайшли –
«Ах, історія!»
Лапті – «Боже мой, патріотизм!»

Так обсіли могили слави
Понад Волгою і Дніпром,
Що вже ніде приткнуть, їй-право,
Ординарний ракетодром.

Може, врешті, панове, годі?
Час диктує, кричать сини:
Перетрухли поміж народів
Допотопні ваші тини.

Вік жувати з одної торби
І дудити в одну дуду?!
Вибачайте : вітчизну знайду
Там, де, зрештою, мені добре.

На кінець гучної промови
Він узяв мене під обріз
Надто мудрим і модним словом
З наконечником гострим «ізм».

До найважливіших проблем тодішньої сучасності (та й, будьмо чесними, дня сущого) Борис Олійник відносить Чорнобильську трагедію. Чорнобиль, заявляє він, довів усім, і вченим також, що людина безсила перед усесвітом, що знаємо ми про нашу планету лише децицію. Отож, експериментувати з атомом, розгнуздувати його нікому не можна, позаяк метафора «мирний атом» – лишень метафора й не більше. Олійник має рацію, коли закликає всіх жити не тільки минулими перемогами, не лише сьогоднішніми звитягами та втратами, а й майбутнім в усій гамі його проявів.

Олесь Гончар називає сміливою й іншу статтю Бориса Ілліча – «Испытание Чернобылем», надруковану в тій же «Литературной газете». У ній Олійник чи не найвідвертіше заявив про причини та ліквідацію наслідків аварії, про те, чому місце АЕС вибрано в серці України – під Києвом, порушив питання долі переселенців із забрудненої зони. Свою публіцистичну розвідку він закінчує такими словами: «Ось вони сіли за парти, наші діти, юні чорнобильці, прип'ятці, кияни... За вікном осінь 1986 року. Зробімо ж, батьки, зробімо сьогодні все, щоб у двохтисячному наші діти не червоніли за нас» [4]. Збіг 2000-й рік, пройшло ще майже 10 літ, уже ті діти, про

яких говорив Борис Олійник, самі стають батьками, але чорнобильські проблеми так і не зрушили з місця, ніби закам'яніли. Хочеться сподіватися, що, можливо, хоч внуки тих батьків, які «гралися» з атомом, стали з ним на герць, не усвідомлюючи, що наражають себе на страшну небезпеку, і, як слід було очікувати, зазнали поразки, не будуть червоніти бодай перед своїми дітьми. Колись же має настати кінець усій оцій безвідповідальності. Про значення мужньої Олійникової публікації можна судити хоча б із того, що 23 вересня в «Ленкомітеті всі читали її... Природа правди в тому, – підсумковує Олесь Терентійович, – що вона – раніш чи пізніш – пробивається крізь усі перепони» [23 вересня 1986 р.].

Олесь Гончар найсильніше й найгостріше критикує Бориса Ілліча за московське депутатство. Найдужче його гнітить, що воно «гарантовано в числі тих відібраних Михайлом [Горбачовим] ста (100) найпослушніших, що їх в кулуарах Пленуму ЦК одразу хтось і визначив: «Команда придворних депутатів» [13 жовтня 1989 р.], що колись принциповий, упевнений у собі Борис Олійник став «послушним знаряддям у брудних руках отих Лук'янових, що їх депутати ловлять раз у раз на гарячому, на фальсифікаціях процедурних і навіть на «електронних іграх» при підрахунку голосів» [19 листопада 1989 р.]. Не розумів Олесь Терентійович, чому його земляк, уже на той час умудрений нелегким життєвим досвідом колега так уперто тримався за два мандати – всесоюзний і український [9 березня 1990 р.]. Ще прикрішим для автора «Щоденників» є те, що «Боря міг би цілком законно, без чиеїсь протекції обиратись від України – він же цього вартий...» [там само]. Влада, пільги, які отримав депутат Борис Олійник, негативно вплинули на нього. Ось факт, заперечити який навряд чи можна: поет відмовився поставити підпис поряд з підписами народних депутатів від України – письменників Олесь Гончара, Романа Федоріва, Ростислава Братуня, Володимира Яворівського, Юрія Щербака, професора Івана Вакарчука, – під «словом» про враження від фільму про грузинські події 1989 року:

«Фільм, котрий учора нам було показано, не залишає сумнівів у тому, що сталося в Тбілісі. Нам соромно за генерала Родіонова і його підлеглих, які вчинили таку жорстоку розправу над мирними співвітчизниками.

Ми, група депутатів від України, висловлюємо своє братнє співчуття народу Грузії».

Олесь Терентійович написав до секретаріату з'їзду прохання оголосити «репліку», але цього не сталося. «Така тут «демократія», – занотовує він у щоденниках 31 травня 1989 року. Тбіліські події Гончар пережив боляче, як особисте горе, як родинну трагедію. Безпосередньо причетного до навмисне запланованого поби́ща генерала Родіонова він називає катом-палачем, брутальним жорстоким убивцею, держимордою, шовіністом, а тих, хто його підтримував і влаштовував у залі овації, – фашистами, карателями. Й не хоче мати з ними нічого спільного, помислами своїми лине до змученого, стражденного, але гордого, нескореного грузинського народу. Борис Олійник, мабуть, по-іншому поставився (можливо, змушений був це зробити) до всього, що пережила братня Грузія. Якби «майдан перед Будинком уряду, свічки ... у руках людей ... молитва колективна» [30 травня 1989 р.] зворушили його так, як Олесь Гончара, то не лише б передав протест, висловлений українськими депутатами, у президію головуючому Бразаускасу, а й став би пліч-о-пліч зі своїми колегами. Як свідчать діарійні записи, присвячені грузинським подіям, найсмівливіше повів себе на з'їзді молодий литовець, який, виступаючи на вечірньому засіданні, заявив: «Генерал Родіонов, генерал-убивця, досі сидить у залі. На знак протесту я складаю депутатські повноваження: я не хочу сидіти з убивцею поряд...» [31 травня 1989 р.].

Зачепило за живе Олеся Гончара й те, що Олійник не вступився за Рух, коли його паплюжили київські та московські апаратники, а лише зоддалік спостерігав, «як змобілізоване міщанство, пінячись ненавистю, шельмувало його вчорашніх товаришів» [19 вересня 1989 р.], не захистив на Пленумі ЦК у Москві Рух, коли його нахабно розбивав «щеківський черевань» Єльченко [21 вересня 1989 р.], ніби набрав у рот води, коли обговорювався проект закону про суверенітет республік на сесії Верховної Ради СРСР [19 листопада 1989 р.]. Гнівом віє від запису, зробленого 27 жовтня 1990 року: Бориса Ілліча названо балакливим апологетом партократії, гучним перебіжчиком, який нічим не відрізняється від ще одного перекинчика – жалюгідного Володимира Івашка, колишнього секретаря ЦК КПУ, Голови Верховної Ради України, який у зв'язку з майбутнім обранням на посаду генерального секретаря ЦК КПРС подав у відставку й переїхав до Москви. Узятися за щоденник Гончара змусив виступ Олійника в московській «Правде», в якому він не зовсім гарні натяки кидає на адресу Олеся Гончара, якщо не картає, то потай нападає на сподвижників Руху, недобре відгукується про «голодуючих студентів та тих, хто їх підтримував своїми, мовляв, нещирими протестами». До того ж, ці свої звинувачення депутат прикрашає, зм'якшує лицемірним покликанням на Біблію та зверненням до Всевишнього. «Отче Борисій! – іронізує Олесь Терентійович. – Не гнівіть Бога. Бо він все ж бачить і за личиною праведника від нього не сховається імперський раб...» Звинувачено Олійника й у тому, що не веде, навіть належно не підтримує в Білокам'яній української політики (хоч прикривається патріотичним «відімені України»), що не гартує національний дух тих народних обранців, які не визнають українського суверенітету, не вірять у нашу самостійність, не уявляють себе поза імперією.

Варте уваги й те, що в негативі Олійникової статті Гончар знайшов і позитив, про який уже йшлося вище, – «спробу дошукатись першопричини чорнобильської катастрофи: хто ж таки дав дозвіл на той злочинний експеримент, хто скоїв той найбільший злочинвіку?» Треба віддати належне Борисові Іллічу, щов чорнобильському питанні він завжди неситий, як скеля. Говорячи про цю трагедію, він, поет і політик, забуває про ідеологію, яку сповідує, про державні таємниці, про непередбачувану реакцію людей на приховану правду і ще багато про що. У нього ніби відкривалося якесь друге духовне дихання, коли писав вірші й поеми про жахливу катастрофу, за яку фактично ніхто не відповідає. Люди страждають, а винуватців немає. Тому й просить поет у небес, щоб справжня відплата настала (вірш «Крик Чорнобиля»):

*Бо ніщо не забудеться:
ані ймення, ні дати.
Ми – не тіні. Ми – душі,
Віднині вовік молоді.
І коли небеса возвістують
Годину відплати,
Ми посвідчимо
Вашу байдужість
На Страшнім Суді.*

У вірші «Дорога на Чорнобиль» він вимолює те ж саме – покарати всіх, хто, давши волю атому, «втекли так ... невимушено просто, забувши про свої чини й пости», й благає про інше – не менш важливе – не забути «доки світ і люди, синів землі, що відвели вогонь». Скарбницю української класики достойно поповнює поема «Сім», приурочена шістьом пожежникам – Вікторові Кібенку, Миколі Ващукові, Василеві

Ігнатенку, Миколі Титенкові, Володимирові Тищурі, Володимирові Правиху – та кінорежисерові Володимирі Шевченкові, яким

*... Вдарило в очі світло
Ясніше тисячі сонць.*

За оголення по вінця гіркої правди Олесь Гончар шанує Бориса Ілліча, поважають Олійника за це всі, хто читав його лірику й публіцистику, хто слухав його в депутатській залі, в палаці культури, в сільському клубі, на заводському подвір'ї, на колгоспному току. Тож як митцеві йому всі прощають те, що колись десь оступився чи помилився, чи натиснув не ту кнопку при голосуванні у Верховній Раді. Олесь Терентійович, як повторює Валентина Данилівна, коли розмова заходить про Бориса Олійника, бачив у ньому передусім українця-патріота, великого поета, а вже потім політика, комуніста. Та й комуніст він особливий. Якщо апологети ленінізму не визнають голодомору, прагнуть приховати всі злочини партії Леніна – Сталіна, то Борис Ілліч став в одну шеренгу з тими, хто вимагав зняти завісу з трагедії лихої пам'яті 33-го року й назвати та покарати тих, хто умертвив голодною смертю мільйони безневинних українців.

Політика була й лишиться брудною річчю, проте не можна допустити, щоб вона опинилася лише в руках невігласів і горлохватів. Її мають одухотворювати, інтелектуалізувати такі мудрі мужі, як Борис Олійник. Про слабкості депутата, комуніста Олійника нащадки забудуть, вони не заприміять миттєвих слабкостей, бо ті ніщо перед огромом величних справ Поета з великої літери.

Поезія Бориса Олійника, яка, за словами Олесея Гончара, «прагне досягнути долю народу в усій її складності, трагічності і величчї перейдених доріг» [1, с. 5], і проза Олесея Гончара, в якій, за справедливим твердженням Бориса Олійника, він вистояв, виконавши священний обов'язок справжнього письменника: обігнати добу, в числі перших «нанести на суспільній карті найгарячіші вузли проблем» [5, с. 129], назавжди ввійшли золотою сторінкою в багатий духовний український фонд. Оцінка Олесеєм Гончаром Бориса Олійника як лицаря поезії, вірного сина України, незламного патріота є куди вагомішою й важливішою, аніж звинувачення в якійсь політичній недалекоглядності, пристосуванстві, меркантильності. Життя – найоб'єктивніший суддя, воно все розставляє на свої місця, відсіває маловартісне, тимчасове від усього значущого, вічного. Борис Олійник, усупереч усяким його партійним належностям та політичним міркуванням, стоїть на сторожі його й нашої України і, як сказав Гончар, своїм словом «суворим, навіть трибунним» гукає твердо й сильно всіх:

*– Беріть планети з бою,
Ламайте світ дюралевим крилом,
А я лишуся на землі вербою,
З якої перше колесо пішло.*

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончар О.Т. Листи / О.Т. Гончар; упоряд. В.Д. Гончар, Я.Г. Оксюта. – К.: Укр. письменник, 2008. – 431 с.

2. Гончар О. Читаючи Бориса Олійника / О.Гончар // Олійник Б. Вибрані твори в двох томах. – К.: Дніпро, 1985. – Т.1: Лірика. – 1985. – С.3-8.

3. *Гончар О.* Щоденники : у 3-х т. / О. Гончар; упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В.Д. Гончар. – К. : Веселка, 2002–2004. –
Т. 1 (1943–1967). – 2002. – 455 с.
Т. 2 (1968–1983). – 2003. – 607 с.
Т. 3 (1984–1995). – 2004. – 606 с.
4. Литературная газета: Свободная трибуна писателей. – 1986. – 24 сентября.
5. *Олійник Б.* Від кореня народного / Б.Олійник // Слово про Олесея Гончара. Нариси, статті, листи, есе, дослідження / [упоряд. В.Коваль]. – К.: Рад. письменник, 1988. – С.121-132.
6. *Олійник Б.* Вартість неперехідна... / Б.Олійник // Про Олесея Гончара: Літературно-критичні статті, листи, етюди. – К.: Рад. письменник, 1978. – С.90-105.
7. *Шевченко М.* Основи: Поезія. Поєми / М. Шевченко. – К.: Дніпро, 2005. – С.5-15.

Николай Степаненко

ОЛЕСЬ ГОНЧАР И БОРИС ОЛЕЙНИК: ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИЙ ДИАЛОГ

На матеріалі щоденникових записей Олесея Гончара проаналізовано поетичне, публіцистичне творчість Бориса Олейника, охарактеризовано його політичну та громадську діяльність, участь в процесі становлення Української держави.

Ключевые слова: дневники, публицистика, диалог.

Mykola Stepanenko

OLEŚ GONCHAR AND BORYS OLIYNYK: PUBLICISTIC DIALOG

The article reveals the poetic and publicistic activity of Borys Oliynyk, and characterizes his political and public activities, as well as participation in the process of the development of Ukrainian state as represented in the diaries of Oles' Gonchar.

Key words: diaries, publicism, dialog.

Одержано 22.09.2009 р., рекомендовано до друку 15.12.2009 р.